

G. D.

Afgribelige Tanker

Om de Steene, som ere fundne i Galle-
Blæren hos det af denne Tiids Sygdom hensaldne
Horn-Dvæg; om, og hvorvidt samme haver
Deel i Sygdommen?

Siden man har anvendt al Umage paa at erfare Bestaffenhe-
den af den iblant Horn-Dvæget grasserende pestilentialste
Syge, for derefter at anstille Curen, og til den Ende og-
saa aabnet de hendsede Kroppe; saa er man ikke alleneste
hist og her, skiont ikke hos alle, dog hos de fleste bleven var, at Gal-
le-Blæren har været meere, end ordinair, udspilet, og i den samme
en større qvantité af Galle, end ellers, naar Dvæget er sundt; Men
man har og fundet i Galle-Blæren hos en Deel Dvægs-Hoveder
nogle Rugler, hvilke man (da man ellers og iblant antreffer dem)
pleyer, i henseende til deres Haarhed, at kalde Calculos eller Lapi-
des Vesicæ felleæ. Da derfor adskillige derved ere bragte paa de
Tanker, at saadan Galle-Blærens Bestaaffenhed er, om ikke en Nar-
sage til, saa dog en Virkning af den grasserende Syge, og des Nar-
sag have eragtet det billigt, nærmere at overveje, hvorvidt denne
Meening kand være grundet, og om derved et større Lys kunde tån-
des, til desto nøyere at kiende, og bedre at hemme dette Onde? Saa
har jeg derover i følgende vildet give mine Tanker tilkiende.

Det

Det vil altsaa være fornødent at undersøge:

- Qvæst. I.) Hvad det har for en Beskaffenhed, som i almindelighed med Galle-Blære-Steene, saa i særdeleshed med dem, som ere fundne i Kroppene af det hendsede Horn-Dvæg?
- 2.) Hvad det er for en Syge, som græsser iblant Horn-Dvæget?
- 3.) Om forebemeldte Calculi, enten har kundet genereres, eller virkelig ere genererede af saadan Sygdom?
- 4.) Om man af den Mængde Galle, samt af de i Galle-Blæren undertiden foresundne Steene kand vendte at komme nærmere efter, enten Grunden, eller Curen, til denne Syge?

Qvæstio I.

Hvad har det for en Beskaffenhed, saavel i almindelighed, som i særdeleshed med disse Calculis, som ere foresundne i Galle-Blæren?

Resp. Det er iblant de Medicinske Observationer ingen fremmed og ubekjendt Sag, at man, hos Mennesker saavel som Dvæget, men i besynderlighed hos Horn-Dvæget, har i Galle-Blæren og de Gange, som Gallen maa passere igiennem, foresundet slig tyk og haard Galle, der tid efter anden er bleven meere og meere fast og haard, og har, at ansee uden paa, været, som den kunde været poleret. Blant Menneskene ere gamle Folk og Fruentimmer, som sidder meget stille, underkasted dette onde, hvilket man iblant først har kundet kiende efter deres Død, siden ingen besynderlige Tilfælde, som Kiendetegn dertil, har yttret sig, medens de levede; men iblant har dog slig været at slutte af deres smertefulde Omstændigheder

der og en guulagtig Farve, der har tillige ladet sig see i deres Ansigter. Tallet paa slige Steene, hos Mennisker saavel som Dvæget, er ikke altid lige; meget meere finder man antegnet, at man enten har fundet en stor Calculum, eller flere smaa; deres Gestalt har ligeledes været snart rund, snart kantet. Iligemaade er deres Farve nu brunnagtig, nu grønagtig, nu pletted, iblant og, men dog sielden, hvid: Hos Horn-Dvæget er deres Farve, nu meere, nu mindre, guul; Ligesaa ere de hos Dvæget meere løse og møre, saa at de snarere falde fra hinanden og gaae i stykker, end de Calculi, som genereres i Galle-Blæren hos Menniskene, hvilke ere langt fastere. Hvad nu de Lapillos angaar, som paa forbemeldte Maade ere tagne af Galle-Blæren hos Horn-Dvæget, saa ere de i deres udvortes Skikkelse runde, og af Størrelse, som et Due-Eg; Deres Farve er Ofker-guul, saa at man dermed kand tingere og farve Papier og sligt; De smager gandske bittere, men har aldeles ingen Lugt; De veyer, efter deres Størrelse at regne, ikkun gandske lidet, saa at enhver er ikke stort over et halv Dvintin tung, og naar man kaster dem i Vandet, svenmier de oven paa; I besynderlighed bestaaer deres Structur af lutter Lameller eller tynde Skorper og Rander, som lavviis ligger oven paa hinanden, paa samme Maade formerede, som Bezoar-Steene, men derhos gandske hullede og aabne, siden disse Lameller, naar man meget rører ved dem, falde snart af, og gaae i Stykker; holder man disse Steene til Lyset, saa fænger de Jlden og tændes an; De solves og løses ikke op enten i Vand, Edike, eller Spiritu Vini, men bliver alleene bløde, saa man kand trykke dem i Stykker, og farve guult dermed. Af hvilket alt det er klart og aabenbare, at disse Calculi Vesicæ felleæ, som man har fundet i det af denne grasserende Syge dode Horn-Dvæg, ikke ere, i henseende til deres Bøsen, adskillige fra andre Calculis, som tilforn ere fundne i Galle-Blæren, men at de meget meere i alle Stykker og Omstændigheder kommer gandske nøye overeens med samme.

Qvæstio II.

Hvad det er for en Syge, som grasserer iblant
Horn-Dvæget?

Resp. Den Sygdom, af hvilken der paa en kort Tid saa stor en Mængde af Horn-Dvæg plukelig i disse Lande er henreven, og af hvilken ogsaa de tvende Hoveder ere døde, i hvis Galle-Blære man har fundet bemeldte Calculos, er, efter sin Natur og Væsen ingen anden, end den samme, der nu i nogle Aar har streiffet fast hele Europa igiennem, og allevegne, ligesom en Pest forarsaget af Dvæget hyppig er henfaldet: samme har taget sin Udspring og Begyndelse i Tartariet, (hvorfra Pesten og saa ofte er udkommen iblant Menneskene,) derfra har den vendt sig til Moscau; siden til Polen, og derfra deels paa den eene Side strakt sig igiennem Liefland, Cur-land, Preussen, Pommern, Mecklenborg, Holsteen indtil Engeland og Holland; Deels og paa den anden Side udbredet sig igiennem Tyrkiet, Ungern, Dalmatien, videre, igiennem Oesterrig, Mæhren, Steyermark, ja og igiennem Italien, Frankerig og Spanien: Siden har den vendt sig tilbage igien til Tyndskland og angrebet de der omliggende Lande, indtil den endelig og har yttret sig i disse Lande, hvor den endnu grasserer.

Vel kand nu, medens denne Sygdom staaer paa, visse Omstændigheder indtreffe og yttre sig hos det syge Dvæg, i et Land, hvilke en saa lige findes i et andet, hvorom man og har saa mange adskillige Relationer, saa at en efter den anden prætenderer at have fundet Sygdommens Aarsag og Sæde, snart i Hornene, som skal være kolde; snart i Hovedet, siden Dynnene rinder og driver; snart i Rygge-Blodet, og saa videre: Men det gaaer her til med Horn-Dvæget, ligesom med Menneskene, hvilke i een og den samme Sygdom ikke alle haver eens og de samme Tilfælde, men hver efter sin adskillige

Consti-

Constitution; og paa samme Maade har det sig med Horn-Dvæget, hos hvilke Symptomata indfinde sig, nu fleere, nu ferre, nu svagere, nu stærkere; snart paa et, snart paa et andet Sted; men ere dog alle Spirer og Skud af een Noed, om de endskiont i deres Døen, som ere u-erfarne, eller ikke nøye nok giver agt derpaa, kand, i Henseende til Stedet, de yttre sig paa, og Gestalten, de lader sig see under, synes meget at differere.

Paa saadan Maade falder da deslige Tanker og Discurser bort, ligesom Grunden til denne Syge skulde være at søge, enten i det slette Joer, som har været meget sugtigt; eller i en nedfalden ond Taa-ge, en giftig Mehdug, en blaae Skye, der øyensynlig har flyttet sig fra et Sted til andet, og slikt meere; saasom Sygdommen alle-vegne er forplantet derved, at det sunde Dvæg er anstucken og befængt af det syge, som u-formodentlig er kommen til det; ligesom det i særdeleshed er bemærket i Italien, frem for paa andre Steder, at ved en med Sygdommen befængt Dre, som blev drevn af Ungern til Benedig, har Sygdommen allerførst yttret sig i det Benetianske Distrikt, hvorfra den efter Haanden videre har udbredet sig i det Maylandiske, siden i det Ferrariske, og lige indtil de Neapolitaniske Grændser, hvor den allevegne har anstucktet det friske Dvæg og bortrevet en stor Mængde af Horn-Dvæget, da Tilfældene i Almindelighed have været af samme Art og kommet gandske over eens med dem, som man ved Sygdommen i disse Lande antreffer.

Forlanger man endnu nærmere og nøyere at vide, hvori denne Syges anstikkende Gifft bestaaer; da har samme lige Beskaffenhed med den, der yttre sig, naar Pest grasserer iblant Mennisker, og bestaaer i et subtilt malicious Bæsen, hvilket af Dvægets Legemer ved Respirationen fordeeler sig i Luften, og tillige med den trænger sig ved Inspirationen ind i andres Legemer; Enten nu at samme foreener sig i Lungen med Blodet, eller (hvilket og snarere kand bevises) at det kommer tillige med Spyttet i Munden ned i Maven;

faa breder det sig, naar det ved den indvortes Varme i Legemet er endnu giort tyndere, videre ud, angriber de meest aabne Deele, gjør Blodets Blandelse ureent, og saaledes forstørker det til Livets Underholdning Naturens fornødne Arbeide, at Legemerne endelig maae crepere og undergaae.

Men at denne onde og anstikkende Materie, hvilken andre Creature, der kand være i samme Egn, ligesaavel med Luften treffer til sig og nedsluger, dog alleene udbreder sin Gift hos Horn-Dvæget, dertil er dette Aarsagen; At der ere adskillige Venena particularia til, hvilke yttre sig som Gift alleene i et eller andet Specie Animalium; Saa at, ligesom f. E. Fugl-Berk, og særdeles Høns, døer af bitter Mandler: Item, Ulve, Hunde og Katte dræbes af Røve-Rager, som dog intet skader Menneskene, eller i almindelighed andre Dyr; Ligesaa yttre og dette Contagium sin Gift speciellement ikkun hos Horn-Dvæget; Paa samme Maade, som det og vel hender sig iblant, at andre grasserende Sygdomme borttager Heste, Saar og Sviin, da Horn-Dvæget gaaer frie og deraf tager ingen Skade.

Qvæstio III.

Om forbemeldte Calculi Vesicæ felleæ har fundet genereres, eller virkelig ere genererede af saadant Sygdom?

Resp. Det er betænkeligt at svare paa dette Sporsmaal, siden der ere mange af denne smitsomme Syges Virkninger, som man endnu ikke kiender; Som derfor ey beqvæmmere eller med vissere Grund kand dømmes om et slags Forgift, end naar man nøye giver Agt paa dens almindelige Virkning, og man endnu ikke ved Efterforskning har erfaret denne contagieuse Damps Activitæt; Saa ere der nogle Omstændigheder, af hvilke man rimelig skulde slutte,
at

at Sygdommen hos Dvæget forårsager disse Steene i Galle-Blæren; Thi som det allerede forhen er anført, at der fast hos alle unge Hoveder blant Horn-Dvæget er funden en stor Forandring i Galle-Blæren; saasom, at den har været langt større, og meere end ordinaire udspilet; Item, at der har været en meget større Mængde af Gallen, end sædvanlig, og saa videre: hvoraf man følgerig kand slutte, at Gallen ikke har kundet have sit Udlob af Blæren, men er formedelt Sygdommen bleven hindret og opholdt; saa har det altsaa lettelig kundet skee, at Gallen, som desuden er en tyk og sey Liqueur, er, ved at trykkes længe sammen og paa hinanden, omsider bleven til et compact, tykt og tæt Varsen; Hvortil og kommer dette, at man i denne Sygdom har befundet, at de Deele omkring Mavens, eller rettere at sige, ved Mavens (siden Horn-Dvæget har 4. Maver) ere i særdeleshed blevne angrebne og inflammereede; ved hvilken indvortes Brand da en større Hitzighed har reist sig ved de Deele, hvor Gallen ligger i Nærværelsen, saa har samme ventelig kundet, og kand skee, nødvendig maattet hielppe til, at Gallen desto snarere er bleven tyk, og følgerig forvandlet til en Steen.

Vil man derimod paa den anden Side overveene deres Grunde, som formener, at saadan Concretion og Galdens Forhærdelse ikke reiser sig af denne Sygdom, da ere de ikke heller svage: Thi 1.) er det klart og en afgjort Sag, at slige Concrementa, Calculi, eller Steene findes i Galle-Blæren, hos Mennesker, saavel som Horn-Dvæg, endskjønt de ikke ere beheftede med deslige pestilentialist Sygdom, ja, endskjønt man ikke i deres levende Live har haft de mindste Spor eller Kiendetegn for sig, hvoraf man kunde dømme, at Galle-Blæren var opfyldt med deslige Steene, men er allerførst ved Besigtelse bleven var, at deraf har været et stort Tal for Haanden. 2.) At om man endskjønt har aabnet mange Hoveders Kroppe, som ere creperede af denne Sygdom, saa har man dog meget sielden funden Steene i Blæren, og ikke eengang merket dem hos alle dem, som dog har haft nogen Galle i Blæren.

3.) Er det tilforn bemærket og anført, hvorledes at disse Calculi Vesicæ felleæ, eller Rugler ere hos Horn-Dvæget meget mere gemeene og langt oftere at antrefte, end hos alle andre Dyr, saa at disse forefundne Steene maae have deres Oprindelse af andre Aarsager i det siden hendode Dvægs Legemer, som hjælper til, at disse Steene bliver saa varige i Galle-Blæren; hvorom videre her at handle vilde falde for vitløftigt.

4.) Til at bestyrke denne Meening, nemlig, at disse Steene virkelig har været i Galle-Blæren hos Dvæget, før Sygdommen er begyndt, kand man og hense på disse Steenes Structur, hvilken, som vi forhen have anmerket, kommer overeens med Borten af en Bezoar-Steen, der ikke paa eengang, men efter Haanden saaledes voxer og tiltager, at det eene Blad legger sig laugviis oven paa det andet, indtil den naaer sin fulde Størrelse; hvortil udfordres en rum Tid, og kand ikke skee i 3. eller 4. Dage, som forberørte Sygdom staar paa, da Døden, som strax paafølger, hindrer deres videre Tilvæxt.

5.) Endelig synes og Couleuren af disse oft-nævnte Steene, som ere tagne af Galle-Blæren, at stride imod deres saa hastige Bort, siden samme ere af saa høj-guul en Farve, som andre Naturkyndige have anmerket, da man tvertimod skulde slutte, at en saa hastig Bort maatte forarsage en meget dunkel Farve, efterdi Galdens Liqveur da maatte beholde sin egen mørke Farve og saaledes være bleven compact og haard.

Vilde nogen ikke desto mindre paastaae, at denne Sygdom kunde dog have contribueret, om end ikke til disse Steenes Concretion i saa faae Dage, saa dog alligevel, naar de tilforn vare der, til deres desto hastigere Bort og Forstørrelse ved den af Inflammationen sig reisende Heede, hvorom forhen er talt; Saa kunde man overlade til enhver at troe og tænke herom, hvad haand vilde.

Qvæstio IV.

Om den Kundskab, som man, ved at aabne det af denne Sygdom hendøde Dvæg, har faaet, anlangende den i dem forefundne, saa vel Mængde af Galle, som Galle-Stene, kand give noget Lys til at komme nærmere enten efter Grunden til denne Sygdom, eller dens Cur?

Resp. Vel er det saa, at man i deslige farlige Tider, naar smit-somme Syger grasserer, gjør sig al optænkkelig Uimage for paa det nyeste at kunne erfare Grunden og Ursagen dertil, siden man derved styrkes i den Forhaabning, at kunne saaledes desto vissere og tryggere udfinde de, saavel til Præcaution, som Cur, tienligste Midler; Af hvilken Ursag deres Curiositet ikke heller er at laste, som en have sparet nogen Flid i at aabne det døde Dvæg, og derved baa-de at anmerke og beskrive alt det, som dem er kommen usædvanlig for: Men det er alleene at beklage, at al den anvendte Uimage har ved contagieuse og ellers sielden forekommende Sygdomme meestendeels været forgiaevet, hvilket de i saa stor Mængde skrevne og trykte Pest-Reglements noksom vidner: Indtil denne Dag bliver det i Pest-Tider med al Billighed anseet for mere vigtigt og magt-paaliggende at præservere, end at curere, og fra den Tid af, at Dyrigheden har ladet sig det være angelegen at afvende Pesten ved at hemme og hindre al Omgang med de inficerede, af hvad Slags de være vil; saa er derved bleven langt mere udrettet, end ved alle Medicorum Omhue og Medicamenter: I lige Maade er det og befunden ved denne Dvæg-Sygdom, at de brugte Anstalter ved at affondre det friske Dvæg fra det syge, at slaae det syge ihjel, at grave det ihjelslagne, eller af sig selv hendøde, dybt ned i Jorden, eller, hvilket i mange Henseender er langt bedre, at opbrænde det paa aaben Mark, har giort langt større Nytte, end alle Medici, end siige, alle medicinske Fuskere, og derhen hørende motvillige Hielpers Hielpere (hvilke desforuden af det døde

døde Dvæg søger deres Livs-Underholdning) har med al deres Raad og Anslag fundet udrette, efterdi det er fornødent, at Naturen af det anstikkende Veneno Speciali maa først være bleven befriet, førend man kand udfinde og faae et Antidotum derimod, som man kand forlade sig paa, og i Mangel deraf har alle hidindtil brugte Remedia med Nareladen, Haar-Snorer, Purgeren, Clysterer, bittere Urter, Baden i Kalk-Band, og saa videre, ikke været tilstreffelige, eller fundet lange til Maalet.

Vel er den Observation, som man i denne Dvæg-Sygdom har gjort om Gallen, ikke gandske at foragte, siden samme er befunden hos saa meget af det Dvæg, der af denne Sygdom er bortreven; Dog skal dette, efter mine Tanker, intet videre lære os, end at Mavnen, som ved den tillige med Luften nedstunkne Forgift er bleven angreben, er derved saaledes geraaden i Inflammation, at dens Deele ere opsvulne, og de nærmest derved liggende Deele igien trykte, saa at Gallen, som ey har fundet have sit frie Udlob, har desto hyppigere maattet samles og des Aarsag videre udspendes; Saa skulde dette alleene følge heraf, at man i Curen maatte fornemmelig være betænkt paa, at hindre denne Inflammation og hemme sig Spænnen og Udspiling, paa det Gallen kunde faae sit forrige Lob igien; Men i dette Fald skal hverken Hippocrates, Gallenus, eller nogen af de nyere Pest-Medicis kunde rose sig, at de har fundet og opdaget noget positiv og tilstreffelig Anti-Venenum derimod; Men tvært imod kan man af daglig Erfarenhed lære, at her-
 imod hverken Urter eller Plaster
 kand hielpe.